

**DINSHUNOSLIK FANINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI
AHAMIYATI**

Abdug'aniyev Firdavsbek Abdurasul o'g'li

Muxammad Al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Samarqand filiali Ijtimoiy va gumanitar fanlar kafedrası

KI24-03 talabasi

Anotatsiya: Mazkur maqolada dinshunoslik fanining yoshlar tarbiyasidagi o' rni va ahamiyati yoritilgan. Unda dinshunoslik orqali yoshlarda ma'naviy va axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ularni yot g'oyalar ta'siridan asrash, Vatanga sadoqat va insoniylik ruhida tarbiyalash kabi jihatlar tahlil qilingan. Shuningdek, dinshunoslik fanining bugungi ta'lim tizimidagi o' rni va yoshlar ongini to'g'ri shakllantirishdagi roli haqida fikr yuritilgan. Maqola yosh avlodni barkamol shaxs etib tarbiyalashda dinshunoslikning beqiyos o' rnini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Dinshunoslik, yoshlar tarbiyasi, ma'naviy tarbiya, axloqiy fazilatlar, diniy ta'lim, bag'rikenglik, vatanparvarlik, yot g'oyalar, diniy ekstremizm, barkamol avlod.

KIRISH

Dinshunoslik fani – diniy qarashlar, amaliyotlar va diniy tizimlarni o'rganishga bag'ishlangan ilmiy soha hisoblanadi. Bu fan diniy tarix, dinlar ta'limoti, ularning ijtimoiy hayotdagi o' rni va roli kabi masalalarni qamrab oladi. Dinshunoslik orqali odamlarning diniy e'tiqodlari, amaliyotlari, ritualarini, diniy institutlar va ularning jamiyatdagi o' rnini tahlil qilish mumkin.

Dinshunoslik fani nafaqat diniy bilimlarni o'rganish bilan cheklanmaydi, balki uning ahamiyati shundaki, u jamiyatdagi diniy bag'rikenglikni, tushunishni, turli dinlarni va e'tiqodlarni hurmat qilishni rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, yoshlarni to'g'ri diniy ta'limotlar bilan tanishtirish, ular orasida diniy ekstremizmga qarshi immunitetni shakllantirishda juda muhim o' rin tutadi.

Dinshunoslik fani, shuningdek, diniy erkinlik va bag'rikenglikni targ'ib qilish, turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi tushunish va hamkorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Axloq muayyan jamiyatda kishilarning o'zaro munosabatlarini tartibga solib turuvchi va o'sha jamiyatdagi birlik, barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi meyorlardir. Ularning shaxs va, asosan, jamiyat manfaati va ehtiyojiga xizmat qilishi, amalda ish berishi ularning mavjudligini oqlovchi birlamchi mezondir. Shu o'rinda axloq o'zi qanday paydo bo'lgan degan masalaga qisqacha to'xtalsak. Buning asosan ikki tur izohi bor. Birinchisi, axloqiy meyorlarni Xudo yoki xudolar joriy qilgan deguvchi diniy-teologik yondashuv. Ushbu yondashuvga ko'ra axloq hozir qanday bo'lsa shundayligicha qachonlardir ilohiy kuch tomonidan insonlarga tushirilgan va u o'zgarmasdir. Ular turli muqaddas kitoblarda yozib qo'yilgan. Ikkinchi yondashuv esa evolyusion yondashuv bo'lib – unga ko'ra, axloq avvaliga primitiv shaklda paydo bo'lgan va keyinchalik turlicha ko'rinishga kiribo'zgarib, murakkablashib borgan, turli davrlarda yashagan insonlarning ma'qul ijtimoiy munosabatlar haqidagi qarashlarini o'zida ifodalab kelgan meyorlardir. Axloqiy meyorlar juda murakkab hodisa bo'lib, bu jarayonni to'xtatib qolishning imkoni yo'q. To'xtatishga qattiq bel bog'lagan millatlar tanazzulga uchraydi yoki taslim bo'ladi. Bu kabi o'zgarishlar, hattoki, eng konservativ kuch sanaluvchi dinda ham kuzatiladi. Bu ko'pincha diniy matnlarni qayta talqin qilish yo'li bilan amalga oshiriladigan, o'ta ziddiyatli, mo'tadil va radikal diniy jamoalar o'rtasida mojarolarga sabab bo'ladigan jarayondir. Radikal qanot asta sekin kamayib boradi va kamaygani sari yanada radikallashib, qat'iy choralar ko'rish yo'liga o'tadi.

Antik davrning mashhur mutafakkiri Arastu axloqning jamiyat hayotida muhim ahamiyatiga to'xtalib shunday degan edi: "Tabiat inson qo'liga qurol – aqliy va axloqiy kuch bergan, ammo u shu qurolni teskari tomonga nisbatan ham ishlatishi mumkin; shu sababli axloqiy tayanchlari bo'lmagan odam eng insofsiz va yovvoyi, o'zining jinsiy va did mayllarida eng tuban mavjudot bo'lib qoladi"¹. Shuning uchun ham axloq insoniylikka undovchi vosita bo'lib, u dinning yordami ila vujudga keladi. Axloqning asosi puxta o'ylangan ta'lim tizimi va qonun ustuvorligining

¹ Aristotel. Politika. – M., 1911. B. 9.

ta'minlanishidir. Bu xususida nemis klassik falsafasi asoschisi quyidagicha tafsiflaydi. Kant "Amaliy aql tanqidi" asarida inson yaxshilik va yomonlik haqida qalbining hissiy ishtiyoqi va intilishlariga asoslanib emas, aql zakovati yordamida xulosa chiqarish kerak, degan nazariyani o'rtaga tashlaydi. Gnoseologiyada bo'lgani kabi o'zining falsafasida Kant kishilarning qilmishlarini asoslovchi umumiy va zaruriy axloqiy qonunlarni topishga harakat qilgan. Kant fikricha, mutloq, umumiy, barcha uchun ahamiyatli bo'lishi mumkin va bo'lishi shart, ya'ni qonun shakliga ega bo'lishi kerak. Faqat imperativ **axloq - (lot.imperativus -farmon)** tamoyillariga va qoidalariga mos keladigan xulq-atvorgina axloqiydir. U aprior xarakterga ega sintetik huquq bo'lib, uning asosiy qonuniga ko'ra, shunday maksimal ya'ni, xulq atvorning subyektiv tomoyili asosida harakat qilish kerakki, u o'z navbatida barcha uchun umumiy qonun bo'lib qolishi kerak deb, shunday tarifni beradi: "O'zingga va boshqa insonlarga axloqiy vosita sifatida emas, axloqiy maqsad sifatida qaragin, chunki inson hayot o'zida eng oliy maqsadni mujassamlashtirilgan". Uning ma'lumotiga ko'ra, axloqiy qonunlarga hurmat bilan qarash insonlarni o'z-o'zini hurmat qilishga, burch taqozasi esa shaxsiy mukammallik va boshqalarni baxtiga sabab bo'ladi. Inson axloqini shundaydeb yozadi Erix Fromm, - "bir odam - obro' egasi inson uchun nima yaxshiligini belgilab beradi, o'zni tutish qonun-qoidalar va meyorlarini ham o'ylab topadi, o'rnatadi. Insonparvarlik axloqi esa bu qonun-qoidalar va meyorlarni o'zi yaratishi, o'zi boshqarishi hamda ularga o'zi amal qilishi bilan farqlanadi"² Ratsional obro'parvarlik obro' egasi tamonidan subyektga nisbatan axloqiy tenglikni taqazo etsa, noratsional obro'parvarlik aynan tengsizlik asosiga quriladi. Bunda obro' egasiga **«gap qaytarmaslik»**, **«quloq solish» - fazilat**, **«quloq solmaslik» - illat** hisoblanadi. Ba'zi ashaddiy ateistlar ham dinni jamiyat axloqini nazorat qiluvchi institut sifatida tan olgan. Balki shundan bo'lsa kerak, diniy ta'limotlar ildizini asosan axloqiy masalalar egallagan. "Insoniyat tafakkuri taraqqiyotida ilk bora ezgu niyat, ezgu so'z va ezgulikka asoslangan amaliyot birligi har qanday ijtimoiy rivojlanishning asosi ekanligi to'g'risidagi buyuk ta'limot Zardo'sht gohlarida shakllantirilgan edi.

² Fromm E. Inson o'zi uchun. Minsk, Kharvest, 2004. B. 18.

Fuqarolari boshqa fikrni o'ylab, boshqa so'zlarni aytishga va yana boshqa amaliy ishlar qilishga yo'naltirilgan jamiyat muqarrar tarzda tanazzulga yuz tutishi mumkinligi to'g'risidagi inqilobiy g'oya ham aynan ana shu ta'limotga mansub. Insoniyat ezgu niyat, ezgu so'z va ezgu amaliyotga izchil amal qilibgina inqirozdan qutulishi va farovon hayotga yetishishi mumkin, degan purhikmat xulosalar chiqarilgan"³ . Zardo'shtning muqaddas diniy kitobi «*Avesto*»da bayon etilgan bu durdona fikrlar zahirida yuksak axloq, komil inson qiyofasini aks ettiruvchi axloqiy fazilat ifoda etilgan. Darhaqiqat, agar odamda ezgu niyat, ezgu so'z, ezgu amal uyg'un bo'lmas ekan, unday odamning qadr-qimmati ham bo'lmaydi, unday odamga ishonib ham bo'lmaydi, unday odam ko'pchilik nazaridan qoladi. Kant inson bilishining imkoniyatlarini ko'rsatar ekan, fanning bilishdagi ahamiyatiga katta e'tibor beradi. Shuning bilan Kant, o'z so'zi bilan aytganda, "e'tiqodga ham o'rin qo'yadi. Ishonch e'tiqodgina inson jonining o'lmasligiga ishonish erkinligi asosida xudoning mavjudligini aqliy isbotlaydi"⁴ , deydi. Aslini olganda, ma'lum ma'noda, diniylik va axloqiylik bir-biriga chambarchas tushunchalardir. Ular dunyo va inson hayotining mohiyatiga turlicha qarash usullaridir. Har ikkalasining ham obyekti bitta – dunyoda inson hayoti. Din ham bu dunyoda qanday yashash kerakligini o'rgatadi. G'azzoliy u dunyodagi do'zax azoblari haqida yozar ekan, bu dunyoda qanday yashash lozimligini uqtiradi, kishilarning hissiyotiga ta'sir qilish orqali tarbiyalaydi. Dinlardagi buyuk umuminsoniy g'oyalar aslida dunyoning axloqiy masalalriga xizmat qiladi. Ijtimoiy hayotda shunday jarayonlar borki, undagi muammolarni hal qilishda diniylik ko'proq samara beradi. Ahloqiy poklik, o'tkinchi dunyo lazzatlariga haddan ortiq berilib ketmaslik, insonga xiyonat qilmaslik, Olloh yaratgan yaxshi narsalarga zarar yetkazmay, tabiatni asrab-avaylash kabi muammolarni hal qilishda dinning ahamiyati salmoqli. Bundan tashqari kishilik jamiyatining ma'naviy takomillik darajasi bevosita diniy dunyoqarashning shakllanishi bilan bog'liq. Chunki diniy dunyoqarash kishining

³Nitsshe F. Zardusht tavallosi. // Tafakkur, 1995, 1-son. B. 94.

⁴Schiepp P. I. Kantning amaliy axloqshunosligi. Evanston, 1964. B. 71.

dunyo to'g'risidagi tasavvurlarini yaxlit bir tizimga keltiribolam to'g'risida e'tiqodga asoslangan umumiy izchil manzarani yaratadi. Bu esa ijtimoiy taraqqiyotning keyingi bosqichlari uchun zarur bo'lgan ma'naviy takomillashish jarayonining uzluksizligini taminlashga xizmat qiladi. Ma'lumki jamiyat taraqqiyotidavomida turli din shakllari vujudga keldi. Din umuminsoniy axloq meyorlarini o'ziga singdirib olib, ularni jonlantirib, hamma uchun majburiy xulq-atvor qoidalariga aylantira olgan qudratli omil ekanligini doimo esda saqlashimiz zarur. Bu esa o'z navbatida fuqarolarimizda madaniyat, bahamjihatlik, o'zaro ishonch muhitini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ularni muammo va qiyinchiliklarni yengib o'tishlariga ruhiy madad beruvchi qudratli kuch sifatida, qadriyatlarimizni saqlab qolinishini ta'minlab avloddan avlodga yetkazishda keng imkoniyatlar ochib beradi. Deyarli barcha tarixiy davrlarda xususan, hozirgi paytda ham davlat siyosati darajasida dindan ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili sifatida foydalanib kelingan. Diniy tashkilotlarga xos ijtimoiy-siyosiy faollikning ortayotganini e'tiborga olib, uni ikki yo'nalishda - ijtimoiy hayotda va dunyoqarashda shaxsning faolligini oshirish kerakligini davrning o'zi taqozo etmoqda. Shunga ko'ra, dinning ijtimoiy ildizlari jamiyat a'zolarini faollikka, ezgulikka, tinchlik va xotirjamlikka yetaklovchi omilga aylanayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz. Ma'lumki, dinning ildizlari bevosita inson ruhiyati bilan bog'liq tarzda talqin etiladi. Bu o'rinda insonning aqliy va axloqiy imkoniyatlarini ham o'zaro bog'liqlikda olgan holda ma'naviy-ma'rifiy tarbiyada dinning ham o'ziga xos ahamiyati to'g'risida O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti "...diniy dunyoqarash tafakkurning, insonning o'zini o'rab turgan dunyoga, o'zi kabi odamlarga munosabatining yagona usuli bo'lmaganligini ham ta'kidlash zarur"⁵, deb takidlaydi. Chinakam axloqli inson dindor bo'lgani yoki do'zaxdan qo'rqqani uchun emas, aksincha, aynan axloqli bo'lgani uchun ham Yaratganning ko'rsatmalariga amal qiladi. Dindan mutlaqo bexabar, biroq "din himoyachisiman" deydiganlardan ming chandon axloqliroq insonlarni kuzatganimizda ulardagi axloq dindan emas, boshqa bir asosdan kelib chiqayotganiga amin bo'lamiz. Bunday insonlarni musulmonlar,

⁵I. Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent, 1997. B. 36-bet

nasroniylar, buddistlar, yahudiylar, ateistlar orasidan ko‘plab topish mumkin. Xo‘sh, din jamiyat axloqini yaxshilay olmasa, u holda nima bu vazifani bajaradi? Bunga javobimiz juda oddiy – to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan ta’lim va qonunlar ijrosining qat’iy ta’minlanishigina vaziyatni o‘nglashi mumkin. Bir tomondan mustaqil, tanqidiy fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalashni bosh maqsadga aylantirgan dunyoviy ta’lim tizimi va adolat tamoyillariga sodiq ijroiya va sud hokimiyati. Ana shu ikki shart bajarilgandan keyingina din jamiyatda ijobiy rol o‘ynay boshlaydi, kishilarning ma’naviy-ruhiy ozuqasiga aylanadi. Islom davlatlarida esa vaziyat buning aksi. Davlat o‘zining eng muhim funksiyasi – qonun ustuvorligini ta’minlay olmaydi, yetarlicha dunyoviy ta’lim ko‘rmagan omma esa dunyoviy qonunlar va hukumatni tan olmaydigan radikal voizlarning itoatkor somelariga aylanib qolgan. Vaholanki, bunday radikal voizlar boshqa dinlarda ham bor. Biroq ularning ta’siri biz musulmonlardagichalik emas. Nima uchun? Shuning uchunki, ularning somelari bizlardagichalik ishonuvchan emas. Ishonuvchanlari ham basharti haddidan oshsa, qonun ularning joyi qayerda ekanini ko‘rsatib qo‘yadi. Demak, yoshlarimizning dinga bo‘lgan munosabatlarini ijobiyligini hamda unga nisbatan qiziqishning yuqori ekanligini hisobga olgan holda, ma’naviy-ma’rifiy tarbiyada diniy omil ham o‘ziga beqiyos ahamiyatga ega ekanligini alohida ta’kidlab o‘tishimiz kerak. Zero, mustaqil davlatimizga, eng avvalo, iymoni butun, qalbi toza insonlar, birinchi navbatda yoshlar kerak. Har kungi faoliyatlarida insonlarga ezgu amallar, savob ishlar qilish, solih xulq sohibi bo‘lgan yoshlarimiz dunyoqarashinafaqat o‘zini shu bilan barcha yor birodarlarini ham ezgulikka yetaklaydigan ma’naviy omillardan biri ekanligiga yosh avlodni ishontirishning o‘zi ham dunyoviy ma’rifatdan o‘zga narsa emas. Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, **Abdurauf Fitrat** bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o‘g‘il-qizlarimiz amal qilishlarini istardim. Mana ulug‘ ajdodimiz nima deb yozganlar: «Halqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo‘lishi, bahtli bo‘lib izzat- hurmat topishi, jahongir bo‘lishi yoki zaif bo‘lib horlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e’tibordan qolib, o‘zgalarga tobe va qul-asir bo‘lishi ularning o‘z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog‘liq».

Umuman olganda, yuqorida bayon etilgan fikrlar shuni ko‘rsatadiki, din va

dinshunoslik yoshlar tarbiyasida kuchli ma'naviy tayanch, ruhiy yuksalish va axloqiy mustahkamlik omilidir. Biroq dinning jamiyatda ijobiy rol o'ynashi uchun u ilmiy yondashuv asosida, qonuniylik va dunyoviylik tamoyillari bilan uyg'unlikda olib borilishi zarur. Aks holda, diniy bilimdan bexabar va hayotga tayyorgarliksiz qolgan yoshlar yot g'oyalar ta'siriga tushib qolishi mumkin. Shunday xavf-xatarlarga qarshi kurashishda esa, diniy-ma'naviy tarbiya, xususan dinshunoslik fani beqiyos ahamiyat kasb etadi. Fitrat bobomiz ta'kidlaganlaridek, xalqning kelajagi, baxti, davlatmandligi va erkinligi bolalikdan berilgan tarbiyaga chambarchas bog'liq. Shu bois, yoshlarni sog'lom e'tiqod, mustahkam iymon, ijobiy dunyoqarash va sog'lom tafakkur bilan voyaga yetkazish – har bir ota-ona, ustoz va jamiyatning muqaddas burchidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ma'ruzalari va nutqlari. – [rasmiy prezident.uz saytidan olingan].
2. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – T.: Ma'naviyat, 2008 (19–22, 25–27, 30–35, 45–50-betlar)
3. Aristotel. Politika. – M., 1911. B. 9bet.
4. Fromm E. Inson o'zi uchun. Minsk, Kharvest, 2004. B. 18.-bet.
5. Nitshe F. Zardusht tavallosi. // Tafakkur, 1995, 1-son. B. 94-bet.
6. Schiepp P. I. Kantning amaliy axloqshunosligi. Evanston, 1964. B. 71-bet.
7. Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent, 1997. B. 36-bet

Internet manbalari: www.ziyonet.uz www.lex.uz www.president.uz